

FARG‘ONA VODIYSI ARXEOLOGIK YODGORLIKLARI
ARCHAEOLOGICAL MONUMENTS OF THE FERGANA VALLEY
АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ПАМЯТНИКИ ФЕРГАНСКОЙ ДОЛИНЫ

Abduhamidov Doniyorbek Yodgorxo‘ja o‘g‘li
Namangan davlat universiteti, Tarix yo‘nalishi talabasi
tel +998 94 115 70 45
e-mail: doniyorbekabdulhamidov@gmail.com
<https://doi.org/10.5281/zenodo.16871062>

Annotatsiya.

Mazkur maqolada qadimiy va hamisha navqiron, “O‘rta Osiyo durdonasi” bo‘lgan Farg‘ona vodiysining bronza, temir va antik davrlarga oid yodgorliklari to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan.

Kalit so‘zlar.

Farg‘ona vodiysi, ilk manzilgohlar, arxeologik yodgorliklar, Chust, Eylaton, Qovunchi, Mingtepa.

Annotation.

This article presents information about the archaeological monuments of the Fergana Valley — an ancient yet ever-young region known as the "Pearl of Central Asia." The focus is on sites dating back to the Bronze, Iron, and Antique periods.

Keywords.

Fergana Valley, early settlements, archaeological monuments, Chust, Eylaton, Qovunchi, Mingtepa.

Аннотация.

В данной статье представлена информация об археологических памятниках Ферганской долины — древнего и вечно молодого региона, известного как «жемчужина Средней Азии». Рассматриваются памятники, относящиеся к бронзовому, железному и античному периодам.

Ключевые слова.

Ферганская долина, ранние поселения, археологические памятники, Чуст, Эйлатон, Ковунчи, Мингтепа.

Fargona vodiysi nafaqat o‘zining go‘zal tabiati, baland tog‘lari, unumdor yerlari, mehnatkash xalqi balki, qadimiy tarixi, qadimiy va hamisha navqiron shaharlari, noyob arxeologik yodgorliklari bilan ham mashhur hisoblanadi. Ana shunday qadimiy yodgorliklardan biri Chust madaniyatidir.

Chust madaniyati qadimgi Fargʻonadagi ilk dehqonchilik madaniyati boʻlib, qadimgi Fargʻonadagi ilk dehqonchilik madaniyati yodgorligi hisoblanadi. Bu madaniyatni yaratgan aholi dastlab chorvachilik bilan shugʻullangan, keyinchalik esa oʻtroq hayot tarziga oʻtishgan. Ularning ilk qishlogʻi 1951- yilda M.E.Vorones tomonidan Chust shahri yaqinidagi Buvanamozor deb atalgan buloq yonidan topilgan. Arxeologlar bu yodgorlikka shartli ravishda Chust madaniyati nomini berganlar, chunki bu yodgorlikka yaqin yirik aholi punki Chust shahri boʻlgan. Chust madaniyati soʻngi bronza va ilk temir davriga oid boʻlib, u miloddan avvalgi II ming yillikning oxiri – I ming yillikning birinchi choragida shakllangan. Bugungi kungacha Fargʻona vodiysida Chust madaniyatiga mansub 80 dan ortiq yodgorlik topilgan. Shuningdek, uning izlari Namangan, Andijon, Samarqand hududlaridan ham topilgan. “Naqshinkor rangli sopol” madaniyatining koʻplab mehnat qurollari Chust madaniyatiga oʻxshashligi masalasi dastlab A. Asqarov tomonidan taʼkidlanib, ularning kelib chiqishini Chust madaniyati bilan bogʻlaydi. A.Asqarovning taʼkidlashicha, “Sopolli madaniyati oʻzining Boʻston bosqichida gullab-yashnab turgan kezlarda, Baqtriya sarhadlariga Qadimgi Fargʻonaning Chust madaniyati tipidagi etnik guruhlar kirib keladilar. Chustda M.E.Voronesdan keyin V.I.Sprishevskiy, B.Matboboyev, Yu.A.Zadneprovskiylar tadqiqot ishlarini olib bordilar. Tadqiqotlar Dalvarzintepa, Qoraqoʻrgʻon, Toʻraqoʻrgʻon, Tergovchi, Yoztepa, Goʻrmiron, Gʻayrattepa, Chimboy, Ashqoltepa kabi yodgorliklarda olib borilgan. Ularda madaniy qatlam 1,5 – 3 metr gacha qalinlikda saqlanib qolgan, bu ham chust madaniyati aholisining oʻtroq hayot kechirganligidan dalolat beradi [1. – B. 96-98.].

Chust madaniyatining ilk bosqichida aholisi yertoʻla va yarim yertoʻla uylarida yashagan. Ikkinchi bosqichda uy joylar yerning ustida paxsa va xom gʻishtdan qurila boshlaydi. Aholi kulolchilik, toʻqimachilik, bronza quyish ishlari bilan yaxshi tanish boʻlgan. Kulolchilik buyumlari qoʻlda yasalgan, sirtiga turli naqshlar chizilgan. Mis va bronzadan uy-roʻzgʻor anjomlari va qurol yarogʻlar yasalgan. Chust madaniyatining shakllanish masalasida mutaxassislar tomonidan turli xil fikrlar bildiriladi. Ahmadali Asqarov mahalliy Andronovo madaniyatiga mansub chorvador aholining oʻrtoqlanish natijasi deb hisoblangan boʻlsa V. I Sarianidi Oʻrta Osiyoning janubidan kelgan aholisi asos solganligini aytgan. K. Sverchkov bu madaniyatning ildizini Sharqiy Turkistonning Tarim vohasi bilan bogʻlashga harakat qilgan.

Vodiyning qadimiy yodgorliklaridan yana biri Eylaton madaniyatidir. Eylaton – bu madaniyatiga oid yodgorliklar orasida shu nomdagi manzilgoh yaxshi oʻrganilgan. Manzilgoh Qoradaryo boʻyida joylashgan umumiy maydoni 200 gektardan iborat. Manzilgoh ichki va tashqi qismdan iborat. Ichki qismi qudratli mudofaa tizimiga ega. Mudofaa devori kvadrat burjlar bilan kuchaytirilgan. Manzilgoh birinchi devoridan 500 m masofada unga parallel qilib qurilgan

ikkinchi devor joylashgan. Eylaton madaniyati xo'jaligining asosini sug'orma dehqonchilik tashkil etgan. Bu davrda temirdan yasalgan buyumlarning soni ko'payadi. Ayrim mutaxassislar amurgiya saklarini Farg'ona vodiysi hududiga joylashganligini qayd etadi. Ma'lumki, amurgiya saklari ahamoniylar davlati tarkibiga kirgan. Yozma manbalarda amurgiya saklarining Roksanaka va Fosta shaharlari to'g'risida yashaganligi haqida ma'lumotlar mavjud. Farg'ona vodiysining Eylaton davriga oid yirik manzilgohlari ahamoniylar shaharsozligi usulida barpo etilib, ularni yozma manbalarda qayd etilgan shaharlar bilan qiyoslash mumkin [2. – B. 146 – 148.].

Qovunchi madaniyatining ilk bosqichida o'troq manzilgohlari shakllanib, miloddan avvalgi II asrdan asrdan o'lkada shaharsozlik taraqqiyotining ikkinchi bosqichi boshlandi. Qovunchitepa, Kindiktepa, Shoshtepa va boshqa shaharlar shakllandi. Arxeolog olimi M.I.Filanovichning fikricha, Shoshtepa me'moriy majmuasi Jetiasar madaniyati qurilishga o'xshaydi.

Qovunchi madaniyatining keyingi bosqichida Mingo'rik yodgorligi o'rnida aholi manzilgohi shakllanib, shahar markaziga aylanadi. Uning umumiy maydoni 35 gektardan iborat mudofaa devoriga ega manzilgoh ark va shahriston qismlaridan tashkil topgan. Arkda saroy, harbiy zaxira ombori va boshqa imoratlarining o'rnini ochib o'rganilgan. Imoratlarning devorlari turli mazmundagi rang tasvir namunalari bilan bezatilgan.

Antik davrlariga oid yodgorliklar majmuasini Yu.A.Zadneprovskiy Sho'rabasht va Marhamat davrlariga ajratadi. N.G.Gorbunova, Farg'ona vodiysining Eylaton madaniyati o'rnida vujudga kelgan yodgorliklarini Ko'gay-Qorabuloq madaniyati nomi bilan yoritilgan.

Sho'rabasht manzilgohi antik davrga oid eng yirik manzilgoh hisoblanadi. Umumiy maydoni 70 gektar keladigan ko'hna shahar xarobasi daryodan tashqari uch tomoni mudofaa devori bilan o'rab olingan. Devor burjilar bilan kuchaytirilgan. Manzilgohning sharqida joylashgan Ark qismi ham alohida mudofaa devoriga ega. Bu manzilgohni Yu.A.Zadneprovskiy xitoy manbalarida qayd etilgan Yuchen shahri bilan qiyoslagan [3. – B. 217- 222.].

Farg'ona vodiysi va uning janubidagi tog'lik rayonlarda ham mezolit davriga oid makonlar ancha keng tarqalgan. Shular jumlasiga Farg'ona vodiysining janubidagi Qatron tog'ining janubiy yon bag'ridan topilgan Obisher I va Obisher V g'or makonlarini kiritish mumkin.

Mingtepa arxeologik yodgorligi 40 gektar maydonni egallab, 52 ta katta kichik tepalik o'rab olgan. 1986-yil O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasining Arxeologiya instituti tomonidan ushbu yodgorlik majmuasini o'rganishga kirishildi. Tekshirish guruhi rahbari, tarix fanlari nomzodi Boqijon Matboboyev, ilmiy maslahatchi Sayfiddin Jalilov dastlab, "Mingtepa"ning qoq o'rtasida joylashgan katta tepalik-shahar o'rdasining qoldig'i kovlanib o'rganildi

va jiddiy ilmiy xulosalarga sabab bo`ladigan talaygina arxeologik ashyolar topildi. Chust madaniyatiga mansub guldor sopol buyumlar topilgan. Chust tipidagi rangli sopol idishlar O`rta Osiyoning ko`p joylarida uchraydi. Sopol idishlar uy xo`jaligida ishlatilgan [4. – B. 143-144].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO`YXATI (REFERENCES).

1. Egamberdiyeva N. A. Arxeologiya. Darslik. – T.: LESSON-PRESS" nashriyoti, 2023.
2. Ibragimov R. Arxeologiya. – T.: Fan, 2022.
3. Ibragimov R. O`rta Osiyo arxeologiyasi. – Toshkent, 2020.
4. Кабиров Ж., Сагдуллаев А. Ўрта Осиё археологияси. – Тошкент: Ўқитувчи, 1990.